

УДК 342

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2023.01.4>

ІНСТИТУТ ПРИВАТНОЇ ВЛАСНОСТІ В ПОЛІТИКО-ПРАВОВІЙ СИСТЕМІ ОХОРОНИ НАВКОЛИШНЬОГО СЕРЕДОВИЩА США

Митошоп В.В.,

аспірант кафедри теорії держави і права,
конституційного права та державного управління
Дніпровського національного університету ім. О. Гончара
ORCID ID: 0000-0002-9152-8999

Митошоп В.В. Інститут приватної власності в політико-правовій системі охорони навколишнього середовища США.

Стаття присвячена дослідженню місця інституту приватної власності в політико-правовій системі охорони навколишнього середовища США. Інститут приватної власності, пройшовши тривалий еволюційний процес, кристалізувався у римському праві як «*plena in re potestas*» – абсолютна влада власника над річчю. Проходячи подальші етапи правового та історичного розвитку, даний інститут отримав протягом XVII–XVIII століть концептуально нове розуміння в країнах, що об'єднуються під загальним поняттям «західної цивілізації», яке закріпило взаємозв'язок природно-правової та позитивістської доктрин під впливом активного поширення гуманістичних ідей епохи Просвітництва. Інститут приватної власності став невід'ємною частиною природних прав людини, гарантом її свобод. До того ж, даний інститут почав розглядатися з моральної точки зору, як такий, що формує особливе ставлення власника до свого майна, передбачає заощадливе та дбайливе ставлення до нього. Як результат, приватна власність стала фундаментальним постулатом, який використали батьки-засновники Сполучених Штатів Америки під час створення Конституції країни, котрий продовжує відігравати надзвичайно важливу роль в житті американського суспільства та діяльності органів публічної влади, що особливо яскраво проявляється при забезпеченні функціонування системи охорони навколишнього середовища, а також формуванні та реалізації державної екологічної політики. В зв'язку з цим видається актуальним дослідити даний позитивний досвід США з метою його застосування в Україні.

Враховуючи особливий взаємозв'язок природокористування та приватної власності, котрий простежується ще з колоніального періоду зародження американської державності, не дивно, що даний інститут закріпився не лише на законодавчому рівні у формі конституційного права людини, захищеного та гарантованого законом, а й відбився на рівні менталітету американського суспільства. Як результат, саме приватна власність та її власник є першою ланкою в системі охорони

навколишнього середовища США, що відображається в позитивних результатах державної екологічної політики заснованої на заохоченні альтернативних приватно-правових режимів управління природними ресурсами.

Ключові слова: екологічна політика США, приватна власність, адміністративне регулювання, приватний власник, права людини, Конституція США.

Mytoshop V.V. The institution of private property in the U.S. political and legal system of environmental protection.

The article is devoted to the study of the place of the institution of private property in the U.S. political and legal system of environmental protection. The institution of private property, having undergone a long evolutionary process, was crystallized in Roman law as «*plena in re potestas*» – the absolute power of the owner of a thing to do what he/she likes with it. Going through the next stages of legal and historical development, the institution received the conceptually new understanding during the 17th–18th centuries in the countries united under the general term «western civilization» which established the interrelation between natural law and positivist doctrines under the influence of active spread of humanistic ideas of the Enlightenment. The institution of private property became an integral part of the natural human rights, a guarantee of people`s liberties. In addition, this institution began to be considered, from the moral point of view, as one that forms a special attitude of the owner to his property, implies a thrifty and careful attitude towards it. As a result, private property was deemed a fundamental postulate used by the founding fathers of the United States of America during the creation of the country's Constitution, which continues to execute an extremely important role in the life of American society and activities of public authorities, which is especially evident in ensuring the functioning of the environmental protection system as well as the formation and implementation of the U.S. environmental policy. In this regard, it is relevant to study the positive experience of the United States of America with a view to its application in Ukraine.

Considering the special interrelation between nature use and private property, which can be traced back to the colonial period of the birth of American statehood, it is not surprising that it was established not only at the legislative level in the form of the constitutional human right protected and guaranteed by law, but also reflected on the level of the mentality of American society. As a result, private property and its owner are the basis of the U.S. environmental protection system, which is reflected in the positive results of state environmental policy based on the promotion of alternative private legal regimes of natural resource management.

Key words: the U.S. environmental policy, private property, administrative regulation, private owner, human rights, the U.S. Constitution.

Постановка проблеми. Інститут приватної власності є одним з найдавніших режимів володіння, користування та розпорядження майном, який, пройшовши тривалий еволюційний процес, кристалізувався у римському праві як «*plena in re potestas*» – абсолютна влада власника над річчю. Проходячи подальші етапи правового та історичного розвитку, даний інститут отримав протягом XVII–XVIII століть концептуально нове розуміння в країнах, що об'єднуються під загальним поняттям «західної цивілізації», яке закріпило взаємозв'язок природно-правової та позитивістської доктрин під впливом активного поширення гуманістичних ідей епохи Просвітництва. Інститут приватної власності став невід'ємною частиною природних прав людини, гарантом її свобод. До того ж, даний інститут почав розглядатися з моральної точки зору, як такий, що формує особливе ставлення власника до свого майна, передбачає заощадливе та дбайливе ставлення до нього. Як результат, приватна власність стала фундаментальним постулатом, який використали батьки-засновники Сполучених Штатів Америки (далі – США) під час створення Конституції країни, котрий продовжує відігравати надзвичайно важливу роль в житті американського суспільства та діяльності органів публічної влади, що особливо яскраво проявляється при забезпеченні функціонування системи охорони навколишнього середовища, а також формуванні та реалізації державної екологічної політики.

У зв'язку з цим є доволі актуальним глибоке вивчення досвіду США, які мають тривалу історію ведення державної екологічної політики, в основі якої стоїть потужний інститут приватної власності. Дослідження американського досвіду в даній сфері надає важливий теоретичний та практичний інструментарій, яка дозволить більш якісно та ефективно здійснювати національну екологічну політику України.

Стан опрацювання цієї проблематики. Дослідженню даного питання присвячені праці

В. Ліппманна, Дж. Медісона, Р. Еджа, В. Хорнадея, А. Леопольда, В. Беррі, Р. Сміта, С. Соломона, Т. Вільямса, Д. Тілсона, Ф. Шабенкоффа, С. Гордона, Л. Друкенброда, Дж. Адлера, які детально розглядаються охорону навколишнього середовища у невідривному зв'язку з приватною власністю, визначаючи її значення в історичних та політико-правових процесах формування та реалізації державної політики США в природоохоронній сфері.

Вітчизняні науковці вже тривалий час звертають увагу на необхідність вивчення американського досвіду розвитку інституту приватної власності та його впливу на державну екологічну політику з метою застосування його позитивних аспектів в Україні. Серед українських вчених, котрі активно займаються даною проблематикою, слід відзначити Калашникова В.М., Малишко В.М., Захарчука А.С., Хилько М.І., Окрепка А.І., Шеховцова В.В., Шемшученко Ю.С. та багатьох інших. Дані науковці наголошують на тому, що потужний та захищений інститут приватної власності є одним з ключових елементів при формуванні та здійсненні в Україні ефективної політики в сфері охорони навколишнього середовища.

Метою статті є дослідження місця інституту приватної власності в політико-правовій системі охорони навколишнього середовища США.

Виклад основного матеріалу. Видатний політичний діяч, автор оригінальної концепції громадської думки В. Ліппманн в праці «Метод свободи» 1934 року зазначив, що приватна власність була першоджерелом свободи й досі є її головним оплотом [1]. Захист приватної власності є основною цінністю американського суспільства, яка забезпечує основу ринкової економіки та займає центральне місце в конституційному устрої країни. Засновники США ставили захист приватної власності як одну з головних цілей уряду [2]. Білль про права 1791 року, а саме Поправка № 5 до Конституції США, та Поправка № 14 до Конституції США 1868 року чітко закріпили захист приватної власності в Конституції, яка забороняє уряду позбавляти «життя, свободи чи власності» без «належного судового процесу» [3].

Питання розумного підходу підприємців до землекористування в історії ранньої колоніальної доби Америки, яке б сприяло збереженню родючості та корисних властивостей землі, висували ще члени Генеральної асамблеї Віргинії (вищої представницької установи британської колонії Віргинія у 1630-х роках) [4, с. 88-89]. Протягом першої половини XVII століття, обґрунтовувалася позиція, що землекористування має здійснюватися таким чином, щоб не відбувалося виснаження землі від таких культур, як тютюн та рис. Тобто, йшлося про зародження проявів екологічної політики ранньої американської державності [5, с. 123-124].

Екстенсивний підхід до ведення сільського господарства, успадкований американськими колоніями від своїх європейських метрополій, викликав необхідність постійного розширення меж колоніальних володінь. Даний підхід передбачав збільшення продуктивності за рахунок розширення сільськогосподарських угідь та нехтував введенням нових методик землекористування, які б підвищували ефективність виробництва. Як результат, це призводило до низької врожайності, виснаження колоністами родючості землі та викликало гостру необхідність встановлення нових правил володіння і користування землею [6, 96-97]. Про це вперше в американській історії подбав Т. Джефферсон, який домігся, щоб Континентальний конгрес ухвалив закон про створення державного земельного фонду. Цей фонд повинен був врегулювати відносини між американською конфедерацією, незабаром США стали федеративною державою, і окремими штатами з приводу володіння, користування та розпорядження землею [7, с. 166].

Екстенсивний підхід до ведення сільськогосподарської політики превалював серед американської політичної верхівки до середини XIX століття. Лише з моменту остаточного утвердження США, як цілісної держави, після періоду під назвою «Реконструкція Півдня», почався процес врегулювання проблеми виснаження земельних ресурсів країни. Однак, навіть за таких умов, існували поодинокі приклади ініціативи серед приватних власників, направлених на збереження природних ресурсів, що знаходилися в їхній власності [6, с. 113]. Так, Дж. Медісон та Т. Джефферсон, окрім державницької діяльності, займалися метеорологічними дослідженнями починаючи з 1784 року, направленими на удосконалення плантаційної сільськогосподарської системи і запроваджували отримані результати в межах власних земельних володінь з метою їх раціонального використання [8, р. 430-431].

Політика США стосовно земельної власності корінного населення індіанців, сформована батьками-засновниками, стала яскравим прикладом нерозривної єдності державно-правової політики країни та приватної власності, як основи американської державності, на всіх етапах її розвитку [9, с. 6]. Закон Дауеса 1887 року (офіційна назва «Закон про надання у власність індіанцям земель на території резервацій») визначив ставлення до корінних американців як до індивідів, а не як до членів племен. Даний закон уповноважував федеральну владу, в особі президента США, розділити землі резервацій, які були у спільній власності членів племен, на невеликі сільськогосподарські наділи (англ. allotments) для індивідуального розподілу. До того ж індіанцям, які приймали індивідуальні земельні гранти відповідно до поло-

жень статутів і договорів, надавалося американське громадянство [10].

У 1934 році «Закон про реорганізацію індіанців» або Законом Уілера-Говарда був прийнятий Конгресом США з метою зниження федерального контролю над справами американських індіанців, збільшення індіанського самоврядування та сфери його відповідальності. Закон Уілера-Говарда припинив подальшу передачу виділених надлишкових земель у приватну власність некорінним американцям і передбачав повернення індіанців до добровільної комунальної власності, але вже відбулися незворотні культурні зміни серед корінного населення та політико-правові процеси всередині самих США [11].

Питання контролю над індіанськими землями та ресурсами викликало юрисдикційні претензії трьох суверенів: племен, штатів і федерального уряду. У різній ступені, кожен суверен відстоював своє право контролювати прийняття рішень відносно використання землі, що знаходилася на індіанській території [12]. Подібний стан регулювання відносин власності на землю та природні ресурси створює значну кількість проблем не тільки для цивільно-правової та адміністративної сфери, але й екологічної, економічної, культурної тощо [13, р. 1622]. В результаті такої політики відбулося змішування різних режимів володіння, користування та розпорядження власністю, де домінуючим став адміністративний режим управління, що комплексно призвело до нераціонального використання природних ресурсів, розташованих на території індіанських племен, особливо, в кінці XIX – середині XX століть.

У вересні 2016 року Генеральний прокурор США Л. Лінч і Міністр внутрішніх справ США С. Джуелл оголосили, що федеральний уряд Сполучених Штатів досягнув угоди з сімнадцятьма племенами, які стверджували, що Міністерство внутрішніх справ і Міністерство фінансів США неправильно розпоряджалося грошовими активами та природними ресурсами, які перебувають у довірчому управлінні Сполучених Штатів на користь племен, та зобов'язався сплатити їм 492 мільйони доларів [14].

Великі землевласники відігравали значну роль у ранньому американському русі за збереження навколишнього середовища. Мисливці, рибалки та спортсмени сформували ядро однієї з основних організацій з охорони довкілля «Національної федерації дикої природи», заснованої в 1936 році, яка на даний момент є найбільшою та найвпливовішою природоохоронною організацією США [15, р. 85-86].

Піонери охорони природи, такі як Р. Едж та В. Хорнадей, використовували приватну власність як засіб для захисту екологічних ресурсів, що знаходилися під загрозою [16, р. 1-5]. А. Леопольд з його «земельною етикою» продовжує

надихати природоохоронців та екологів до цього часу, припускаючи, що стратегії збереження на основі приватної власності ефективніші, ніж державне регулювання. В праці «Економіка збереження» 1934 року, яка була перевидана в збірці «Річка Божої Матері та інші нариси» 1992 року, він зазначає наступне: «Ми намагалися зайнятися збереженням, купуючи землю, субсидуючи бажані зміни у землекористування та приймаючи обмежувальні закони. Останній метод багато в чому не вдався; інші два дали невеликі зразки успіху» [17, р. 193-194].

Переваги концепції права власності в сприянні економічній ефективності та екологічному нагляді можна побачити в сфері рибальства. Протягом десятиліть економісти стверджували, що створення права власності на рибне господарство в океані, наприклад, через визнання «catch share», усуне трагедію спільного та ліквідує патологію традиційного регулювання риболовлі [18]. Адже накладення обмежень на спорядження, загальний вилов або сезони риболовлі не виявилось особливо ефективним [19, р. 647-648]. З іншого боку, було показано, що системи управління на основі приватної власності підвищують ефективність та стійкість рибного господарства, узгоджуючи інтереси рибалок з базовим ресурсом. Наприклад, дослідження 2008 року в «Science», розглянуло понад 11000 риболовних промислів протягом п'ятдесятирічного періоду і знайшло чіткі докази того, що прийняття режимів управління на основі приватної власності запобігає краху рибного господарства [20].

В. Беррі, хоч і не є прихильником класичних ліберальних цінностей чи вільного ринкового капіталізму, тим не менш, визнав, що «найкращим зберігачем землі, що використовується, завжди буде дрібний власник або господар, фермер чи лісник, який живе в сім'ї чи громаді, яка вміє використовувати землю найкращим чином і яка може дозволити собі це зробити». Він також стверджує, що «велика кількість дрібних власників майна» дає найкращі сподівання на гарне управління землею [21].

До того ж В. Беррі зазначає: «Те, що право приватної власності часто використовувалося для захисту індивідів і навіть глобальних корпорацій у їхній жадібності, не означає, що воно не може забезпечити людей відповідною часткою доходу в їхній країні і, як наслідок, економічною та політичною незалежністю, як було задумано Т. Джефферсоном. Це політичне обґрунтування права приватної власності. Також, я вірю, тут є й екологічне обґрунтування. Якщо земельні ділянки будуть демократично розділені та належним чином відміряні і якщо дані земельні ділянки будуть збережені у власності родин протягом кількох поколінь, то ми значно збільшимо можливість справжньої культурної адаптації до місцевих батьківщин.

Ми не тільки зробимо більш очевидним для наступних поколінь необхідність ідентифікації зв'язку між здоров'ям людських спільнот та здоров'ям місцевих екосистем, але й надамо людям найкращі мотиви догляду за навколишнім середовищем і залучимо для цих цілей місцеву інтелігенцію» [21]. Звідси висновок, що там, де права власності захищені, власники можуть інвестувати в охорону природи і мають стимул до цього [22]. Тому з виникненням демократичної, правової і суверенної української держави виникло питання створення та розвитку потужного інституту приватної власності за американським зразком [23, с. 124].

Висновки. Враховуючи особливий взаємозв'язок природокористування та приватної власності, котрий простежується ще з колоніального періоду зародження американської державності, не дивно, що даний інститут закріпився не лише на законодавчому рівні у формі конституційного права людини, захищеного та гарантованого законом, а й відбився на рівні менталітету американського суспільства. Як результат, саме приватна власність та її власник є першою ланкою в системі охорони навколишнього середовища США, що відображається в позитивних результатах, в порівнянні з адміністративною моделлю, державної екологічної політики заснованої на захопленні альтернативних приватно-правових режимів управління природними ресурсами. До того ж індивідуалістична природа американського суспільства дозволяє таким чином максимізувати ефективність приватно-правових режимів управління природними ресурсами створюючи нові інноваційні підходи до захисту навколишнього середовища, що підтримується державною політикою США, котра сприяє їх поширенню в країні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lippmann W. The method of freedom. New York: The Macmillan Company, 1934. 117 p.
2. Madison J. The writings of James Madison (1790-1802) Vol. 6. New York: G.P. Putnam's Sons, 1906. 464 p. URL: <https://oll.libertyfund.org/title/madison-the-writings-vol-6-1790-1802> (date of access: 03.02.2023).
3. Constitution of the United States. *U.S. Senate*. URL: https://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm#a2_sec2 (date of access: 03.02.2023).
4. Калашников В.М. Еволюція інститутів держави і права в північноамериканських колоніях європейських країн (XVII-XVIII сторіччя): монографія. Дніпропетровськ: Наука і освіта, 1999. 263 с.
5. Калашников В.М. Поземельні відносини у «ранній Америці» (1607-1775 роки). *Вопросы германской истории*. Дн.: ДНУ, 2002. С. 122-129.

6. Калашников В.М., Малишко В.М. Формування інститутів держави і права в США ранньої доби (1607-1775 рр.): монографія / за ред. і з передмовою І. Б. Усенка. Київ, 2015. 406 с.
7. Калашников В.М. Державно-правова політика «батьків-засновників» США: монографія. Дніпро: РВВ ДНУ, 2020. 200 с.
8. Solomon S., Daniel Jn.S., Druckenbrod D.L. Revolutionary minds: Thomas Jefferson and James Madison participated in a small «revolution» against British weather-monitoring practices. *American Scientist*. 2007. Vol. 95, no. 5. P. 430–437.
9. Калашников В.М. Правові засади індіанської політики батьків-засновників США. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2019. Спецвипуск. С. 3–6.
10. Dawes Act (1887). *The National Archives*. URL: <https://www.archives.gov/milestone-documents/dawes-act> (date of access: 03.02.2023).
11. Indian Reorganization Act (1934). *U.S. Government Publishing Office*. URL: <https://www.govinfo.gov/content/pkg/COMPS-5299/pdf/COMPS-5299.pdf> (date of access: 03.02.2023).
12. Williams T., Tillison D. Native American and environmental issues. 10th Annual Conference on Hazardous Waste Research, 1995. P. 202-203.
13. Bobroff K. Retelling allotment: Indian property rights and the myth of common ownership. *Vanderbilt Law Review*. 2001. Vol. 54, no. 4. P. 1559–1623.
14. Attorney general Loretta E. Lynch and secretary of the interior Sally Jewell announce settlements of tribal trust accounting and management lawsuits (published September 26, 2016). *U.S. Department of Justice*. URL: <https://www.justice.gov/opa/pr/attorney-general-loretta-e-lynch-and-secretary-interior-sally-jewell-announce-settlements> (date of access: 03.02.2023).
15. Shabecoff P. A fierce green fire: the American environmental movement. Washington: Island Press, 2003. 343 p.
16. Smith R.J. Hawk Mountain Sanctuary Association. Competitive Enterprise Institute, 1999. 11 p.
17. Leopold A. River of the mother of god and other essays / ed. by J. B. Callicott, S. L. Flader. Madison: University of Wisconsin Press, 1992. 400 p.
18. Gordon S. The economic theory of a common-property resource: the fishery. *Journal of Political Economy*. 1954. Vol. 62, no. 2. P. 124–142.
19. Assessing catch shares' effects evidence from federal United States and associated British Columbian fisheries / D. Grimm et al. *Marine Policy*. 2012. Vol. 36, no. 3. P. 644–657.
20. Costello C., Gaines S.D., Lynham Jn. Can catch shares prevent fisheries collapse?. *Science*. 2008. Vol. 321, no. 5896. P. 1678–1681.
21. Berry W. Private property and the common wealth. *Tipiglen*. URL: <http://tipiglen.co.uk/berryprivate.html> (date of access: 03.02.2023).
22. Smith R.J. Resolving the tragedy of the commons by creating private property rights in wildlife. *Cato Journal*. 1981. Vol. 1, no. 2. P. 439–468.
23. Калашников В.М. Питання про власність та розбудова незалежної української держави. *Українознавство і гуманізація освіти: тези доповідей всеукраїнської науково-практичної конференції (частина 4)*. Дн.: ДДУ, 1993. С. 124–127.